

ŞAPKA MESELESİ VE KILIK KIYAFET İNKİLÂBİ

Arş. Gör. Selâmi KILIÇ*

a) Şapka ve Fes

Bilindiği gibi II.Mahmut 1826'da Yeniçeriliğin kaldırılması ile 1839'da ölümü arasında büyük bir reform programına girişmiştir. Bu reformlarla, ondokuzuncu ve bir dereceye kadar yirminci yüzyıldaki Türk reformlarının izleyeceği ana hatları kurmuştur. II. Mahmut'un yapmış olduğu reformlar arasında sosyal ve kültürel alanda yapılan değişiklikler de yer almaktadır.

Eski zamanlardan beri, giysi ve her şeyden önce başlık, bir insanın dinini ve sosyal statüsünü belirttiği araçlardı. İslâm hukuku gerçekte hiç bir çeşit giysiyi yasaklamaz; fakat sayısız gelenekler Müslümanlardan, görünüşte bile kendilerini kâfirlerden ayırmalarını ve diğer her şeyde olduğu gibi, onların kıyafetlerini taklitten kaçınmalarını ister. "Tanrı ve melekler inayetlerini Cuma namazında sarık saranlara verirler", "Sarıkla iki rekât namaz, sarıksız yetmiş rekâtten daha üstündür", "Bir milleti taklit eden, onlardan biri olur."

Peygambere atfedilen bu ve diğer bir çok benzer sözler, bir insanın kendi giyinme şeklini terkedip diğer birini besimsemesinin bir ihanet ve dinden çıkma hareketi olduğu hakkındaki genel duygunun kuvvetlenmesine yardım etti. Müslüman olmayanların Müslüman kıyafetine girmesi yasaklanmıştı; Müslümanlar, Hıristiyan veya Yahudi kılığını almayı hayal bile etmezlerdi.

Bu nedenle, alelâde Müslüman Türk askerlerini, onların gözünde kâfirleri ayırdeden işaretleri, bir aşağılık nişânesini, benimsemeye razı etmek hiç de kolay bir iş değildi. Hepsinin içinde kabul edilmesi en güç olanı şapka idi; bugün bile bir çok İslâm ülkelerinde, başa örtülen şey muhafazakârlığın son sığınağıdır. 1828 de Kuzey Afrika menşeli yeni bir başlık Sultana gösterildi ve onun beğenisini kazandı. Buna fes deniliyordu¹.

* Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü.

1. Bernard Lewis, Modern Türkiye'nin Doğuşu, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1984, s. 100-101.

Bütün medeni dünyanın kabul ettiği kılık ve kıyafet memleketimizde kabul edilmiş iken şapkanın kabulü bir asırdan beri mürtecilerin en çok inat ve mukavemet ettiği bir mesele olmuştur. Memleketimizde bir türlü şapka giyilmesine müsâde edilmemiş ve bunun yerine, yine Avrupa mumûlatından fes giyilmiş, Milli Mücadele esnasında kalpak, fesin yerini tutmaya başlamıştı.

İkinci Mahmut zamanında Serasker ve mükerreren Kaptanı Derya olan Hüsrev Paşa, fesi memleketimize getirmeye sebep olmuştur. Kaptanı Derya iken gemilerdeki askerlere Tunus'dan getirdiği fesleri giydirmiş, Seraskerliğinde de İzmir'de teşkil olunan bir taburun subay ve erlerine fes giydirerek İstanbul'a getirmişti. Eske Bâb-ı Seraskeri meydanında (bugünkü İstanbul Üniversitesi meydanı) bu tabura, İkinci Mahmut huzurunda talimler yaptırmıştı. İşte fesin giyilmesi bu vasıta ile orduya intikal ederek, Tunus'a ellibin fes sipariş edilmişti.

Fesin resmi serpuş olarak kabulü 1244 (1828) senesi şevvalinin 6 sında neşrolunan elbise nizâm-nâmesi ile takarrür etmişti.

Fes kadar orduların işine yaramayan bir serpuş olamazdı. Bazı kimseler, fesin estetik güzelliğini methetmişlerdi. Herhalde Hüsrev Paşa akıl edip fes yerine deniz ve karadaki askerlerimize Avrupa ordularında kullanılan kasketi giydirmiş olsaydı, yıllardan beri mürtecilerin dayandığı mesnetlerden en mühim olanı çoktan ortadan kalkmış olurdu².

1829'da kıyafet reformu sivilleri de kapsamına aldı. O yıl çıkarılan bir irade, çeşitli memur sınıflarında çeşitli vesilelerle giyilecek kıyafeti büyük ayrıntılarıyla belirtti. Genel olarak cübbe ve sarık yalnız ulemâya müsâde edildi. Diğer siviller için fes, zorunlu olarak diğer her çeşit başlığın yerini aldı; cübbe ve terliğin yerine de redingotlar, pelerinler, patolonlar ve siyah derili potinler geçti³.

b) Mustafa Kemal Paşa'nın "Fes" İle İlgili Bir Hatırası:

Kastamonu nutkunda, "şapka giymenin câiz olmayacağını söyleyenler vardır. Onlara diyeyim ki, çok gafilsiniz ve çok cahilsiniz ve onlara sormak isterim: Yunan serpuşu olan fesi giymek câiz olurda şapkayı giymek neden olmaz?" diyen Mustafa Kemal, Batı giyinişine karşı daima sempati duymuştur. Aynı zamanda Picardi manevralarına katılmak üzere Paris'e giderken Belgrat İstasyonu'nda arkadaşı Binbaşı Selahattin Bey'in başındaki fesi ile alay edilmesi, Mustafa Kemal'de, ulusal hiç bir

2. Ali Fuat Cebesoy, Siyasi Hatıralar, C.II, Vatan Neşriyatı, İstanbul, 1957, s.176-177.

3. Lewis, Modern Türkiye'nin Doğuşu, s.102-103.

4. Atatürk'ün Şapka Devriminde Kastamonu ve İnebolu Gezileri, Derleyen: Mustafa Selim İmece, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları: 7, Ankara, 1975, s.64.

yönü olmayıp II.Mahmut döneminde zorla giydirilmiş olan fese karşı olumsuz bir tutum yaratmış ve cumhuriyet döneminde şapka giyilmesinin psikolojik temelini oluşturmuştur⁵.

1910 yılında, Fransa'daki Picardi manevralarında ordu namına bulunmak üzere Paris'e doğru yola çıkmışlardı. İki arkadaşlıklar. İkisinin de ilk Avrupa gezisiydi. Bindikleri Şark Ekspresi daha Türk sınırlarından çıkar çıkmaz O, başındaki fesi çıkardı. Yol arkadaşı Binbaşı Selahattin Bey kapalı, muhafazakâr bir subaydı. Tren Belgrat İstasyonu'nda beklerken Selahattin Bey satıcı çocuklardan bir şeyler almak istedi. Başındaki kırmızı fesini hiç çıkarmıyordu. Satıcı Sırp çocukları evvela fesi ile alay etmeye başladılar. Sonra davranışlarını daha da ileri götürerek, bir şeyler haykırarak kaçıp gittiler. Selahattin Bey hâlâ, bu olaya vesile olan kırmızı fesini çıkarmayı milli bir gurur meselesi sayıyordu...

Mustafa Kemal Paşa bu olaydan çok sonra 1925'deki kıyafet inkılâbı ile kadın, erkek bir milletin hem iç hem dış görünüşünü yeniden yoğuracak ve Türkler Şark ruhunu ve Şark damgasını atıp, kendilerinin anlayış ve davranışlarına damgasını vuran Şarklı çemberinden çıkacaktı. Kıyafetleri ile de Batı âlemine katılacaklardı⁶.

c) Kıyafet İnkılabı* Öncesi "Şapka ve Fes" Hakkında Yazılan Risâle ve Makaleler:

Daha 1331 (1915) yılında Kılıçzâde Hakkı Bey, "Akvemü's Siyer Münâsebetiyle Yusuf Suad Efendi'ye Tahsisen Softa Efendilere Tamimen Son Cevap" adlı risâlesinde; kıyafetimizin milli olmadığını ve şapka giymenin İslâmiyet açısından hiç bir sakıncası bulunmadığını açıklarken şunları söylemektedir:

"Türkiye'de ittihâd-ı efkâr mevcut olmadığına en birinci delil esaslı ve milli bir kıyafetimizin mevcut olmaması yani herkesin istediği gibi giymesidir. İttihâd-ı efkâr, âsârını mutlaka her şeyde gösterir. Onun için bu cihet ihmâl edilmeyecek bir keyfiyettir. Müslümanlığın kıyafet-i mahsûsası olmadığına nazaran şapka giyilmesinde hiç bir zarar yoktur. Ecdâdımızın giydiği kavuklar hiç olmazsa memleketimizde i'mâl olunuyordu. Halbuki feslerimiz Avrupa'dan geliyor. Kendi metâmız olmadıktan sonra serpuş olarak herhangi bir şapkayı kabul etmeliydik. Hiç ol-

5. Şerafettin Turan, Atatürk'ün Düşünce Yapısını Etkileyen Olaylar, Düşünürler, Kitaplar, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1989, s.4.

6. Şevket Süreyya Aydemir, Tek Adam-Mustafa Kemal, C.III (1922-1938) Remzi Kitabevi, İstanbul, 1985, s.234-235.

* "Kıyafet İnkılâbı ile ilgili olarak iki kanun çıkarılmıştır. Bunlardan biri 25 Kasım 1925 tarihli 'Şapka İktisadı Hakkında Kanun' diğeri 3 Aralık 1934 tarihinde kabul edilen 'Bazı Kısvelelerin Giyilemeyeceğine Dair Kanun'dur." (Bekir Sıtkı Yalçın-İsmet Gönülal, Atatürk İnkılabı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, 1984, s.99-204.

mazsa bu suretle herkes başına daha süslü ve daha dayanıklı ve bilhassa daha faydeli bir serpuş koymuş olurdu.”⁷

Abdullah Cevdet'te, İçtihad'da yayınlanan “Şapka ve Fes” adlı makalesinde; Hayreddin Bey isminde bir Müslümanın başındaki şapkası ile İstanbul'da gezerken zâbita tarafından tutuklandığını ve bu olaydan önce Adliye Vekili Necati Bey'e, “Hükkânımızın serpuşlarından evvel serlerinin değişmesi lâzımdır” dediğini hatırlattıktan sonra, bizim hürriyet anlayışımız hakkında da şunları yazmaktadır:

“Mademki şu halimize ağyâr gülüyor, yara düşen ağlamaktır. Hürüz, hürriyet-i fikriyeye mâlik ve buna hürmetkârız diyoruz, aynı zamanda vatandaşın en küçük hürriyetine tecâvüz ediyoruz. Hürendişleri de, zâhidleri de çağırıyorum, fikirleri ve ruhları hür olanları da, fikirleri ve ruhları ecdâtdan kalma hurâfât ve batıl itikadât zincirlerine müstagrik olanları da hep çağırıyorum, kemâl-i ihtirâm ile soruyorum:

“Avrupa ülkelerinden herhangi birisinde bir Avrupalı fes giyinse bu memleketlerin zâbitası onu tevkif etmeyi hatırından geçirebilir mi? Değil yalnız fes, hatta bu fesin üzerine bir de âlâ bir yeşil yahut beyaz sarıkta sarsa niçin bunu yapıyorsun demeye kimsenin hakkı ve haddi olur mu? Ey hür düşünenler ve ey mefkûreleri zincirbend olanlar! İşte biz hürriyeti bu kadar aşağı bir derecede anlıyoruz.”

Abdullah Cevdet makalesinin devamında şapka ve fes ile ilgili olarak da şu ifadelere yer vermektedir:

“Mustafa Kemal Paşa, Türkiye'ye elhakk, bir istiklâl-i siyasi temin etti: Gümrüklerimize hâkimiz, ecnebler memleketimizde Türk kanunlarına tâbî, onlar, artık hem misafirimiz hem zorbamız olamıyorlar. Bunlar şüphesiz büyük ni'metlerdir ve bir kavmin şahsiyet-i levâzımındandır. Fakat kafalarımızın içindeki müstebid yılanları ne yapalım? Bugün Allah'ın Panama vadilerinde yetiştirdiği nâzik ve hafif bir nebattan yapılmış bir serpuşu giyindiği için bin gencin cumhuriyetimiz zâbitası tarafından tevkif olunduğuna şahid-i dilhûn oluyoruz.

“Askeri serpuşlarımız bir şeye benzedi; fakat bu serpuşunda en lüzumlu kısmının, gözü şiddetli ziyâdan muhâfaza edecek kısmının terk edilmiş olduğunu görüyoruz. Canım bu fes ne ecdâdımızın ne de Müslümanlık itibârı ile Peygamberimizin serpuşu değildi... Fes Rumların serpuşudur, elyevm Yunanistan halkı ekseriyetle fes giyerler. Bir de farzedelim ki, hakikaten Türk kavmi Hz. Adem'in evlâdlarından ayrılarak bir şube-i kavmiye teşkil ettiği günden beri fes giyiyor, ecdâdımız fes gi-

7. Kılıçzâde Hakkı, Son Cevap, Yeni Osmanlı Matbaası, İstanbul, 1331(1915), s.49-50.

yyıyordu diye bugün aynı serpişi taşımayan bir vatandaşı mecbur edecek bir kanun mevcut olabilir mi?⁸”

Görüldüğü gibi şapka giymenin yasak olduğu bir devirde kaleme alınan bir başka risâle ise, Süleyman Nazif’in Son Telgraf gazetesinden derleyerek broşür halinde yayınladığı “İmâna Tasallut Şapka Meselesi” dir.⁹ Süleyman Nazif risâlesinin ilk sayfasında şunları yazmaktadır:

“Bu sahifeler (Son Telgraf) gazetesıyla intişâr ederken, (serpuş-ı milli) nâm meşrukiyle başımıza musallat olan fesin yerine şapkanın ikame edilmesi hakkında ne bir karar-ı resmi isdâr, ne bir temâyül-i hususi izhâr edilmişti. Gazetelerin perişan nüshaları arasında büsbütün zay’ olmamak için şu tarihi mübâhase-i ilmiyeyi kitap şeklinde neşretmeyi münâsip gördük.¹⁰”

Fatih Camii hocalarından İskilipli atf Hoca, 12 Temmuz 1340 (1924) tarihinde yazmış olduğu “Frenk Mukallitliği ve Şapka” adlı risâlesinde; şapka, gayyar, zünnar, küstiç, gasli ve salibi¹¹ küfür alâmeti ve gayr-ı müslim milletlerin en meşhur işaretleri olarak gösterip, şapkayı; örfte küfür alâmeti, yani gayr-ı müslimlerin müslümanlardan ayrılmasına alâmet olan baş kisvesi olarak tarif ettikten sonra, şapka, zünnar, giyyar, salib gibi ehl-i küfrün şîâr ve alâmeti olan şeyler giyinmek, kuşanmak, takınmak hususlarının şer’an yasak ve haram olduğunu belirtmektedir.

Atf Hoca devamla; büyük fıkıh âlimlerinin çoğunun, “kâfirlere mahsus ve onların kıyafet alâmeti olan şapkayı bir zaruret olmadan ve kendi arzusu ile giyinmek küfürdür” düşüncesinde olduklarını, fakat bazı fıkıhçıların da; “kâfir milletlere ait olan şapkayı kendi arzusu ile giyen bir Müslüman onlara benzemiş ve onları taklit etmiş olduğu için günahkâr olursa da kâfir olmaz” fikrini savunduklarını söylemektedir.

Yazar daha sonra şapka hakkındaki görüşlerini açıklarken, şu ifadelerle yer vermektedir:

“Şapka, zünnar, salib gibi şîâr-ı küfür alâmeti sayılan şeyleri iktisâ’ ve ittihâz edinmekle şer’an yapılması emrolunan şeyleri, meselâ namaz

8. Abdullah Cevdet, “Şapka-Fes”, İçtihad, No.169, 1 Eylül 1924, s.3413-3414.

9. “İmâna Tasallut Şapka Meselesi” adlı bu risâle İskilipli Atf Hoca’nın 12 Temmuz 1340(1924) tarihinde yazmış olduğu, “Frenk Mukallitliği ve Şapka” risâlesine reddiyedir. Risâlenin ilk sayfalarında Süleyman Nazif’in, Atf Hoca’nın ve risâlesinin adını açıklamadan yazmış olduğu “İmâna Tasallut” başlıklı makalesi yer almaktadır. Risâlenin diğer sayfalarında ise, Atf Hoca’nın bu makaleye verdiği cevap ve yine Süleyman Nazif’in diğer bir makalesi bulunmaktadır.” (Süleyman Nazif, İmâna Tasallut Şapka Meselesi, Matbaa-ı Tekfur, İstanbul, 5 Teşrinisânî 1341(1925), s.3-32.)

10. Süleyman Nazif, İmâna Tasallut Şapka Meselesi, s.3.

11. Gayyar(giyyar), zünnar, küstiç(kesutiç), gasli ve salip kelimelerinin anlamları için bkz: İskilipli Mehmet Atf, Frenk Mukallitliği ve Şapka, İstanbul, 1340(1924), s.22-23.

ve zekâtı terk ve yasak edilmiş olan şeyleri, meselâ zina ve hırsızlığı irtikâb beyninde fark nedir ki evvelkiler alâmet-i küfr ve emâre-i tezkîb addolunduğu halde ikinciler addolunmuyor diye bir sual irâd olunacak olursa cevabında deriz ki:

“Vakıa ikinciler de evvelkiler gibi şer’an memnû ise de hevesât ve shevât-ı nefsâniye bunları işlemeye fıtraten sâiktir. Onun için kuvve-i sheviyeleri akıllarına galip olan zümre-i beşer dinen memnû’ olan müsteheyât-ı nesaniyeyi irtikâbdan half kalmaz. İşte bunun için şâri’ onları emâre-i tezkîbden addetmemiştir. Fakat ehl-i küfre mahsus olan şîâr ve alâmeti irtikâb için böyle bir özür ve fitrî bir saik yoktur. Zirâ bu esasen nefsin arzu ve meylelediği müsteheyât cümlesinden değildir. Şu halde bunu irtikâba sâik sû-i akideden başka bir şey olmadığı için şer’i şerif memnûât-ı şer’iyenin bu kısmını alâim-i küfr ve emâre-i inkâr add ile mürtekinin küfrüne hükmetmiştir.¹²”

İskilipli Atıf Hoca bu risâlesinde şapkanın küfür alâmeti olduğunu ve giyilmesinin İslâmiyet açısından sakıncası bulunduğunu açıkça belirtmektedir¹³. Tabiki bu düşünce Atıf Hoca’ya aittir. Diğer bazı Osmanlı aydınları hiç de atıf Hoca gibi düşünmüyorlardı. Nitekim daha öncede belirtildiği gibi, Kılıçzâde Hakkı Bey; “Müslümanlığın hususi bir kıyafeti olmadığına göre, şapka giyilmesinde hiç bir zarar yoktur” derken, Abdullah Cevdet’te: Fesin ne ecdâdımızın ne de Müslümanlık itibarı ile Peygamberimizin serpuşu olmadığını belirterek, şapkayı Panama vadilerinde yetişen nâzik ve hafif bir nebattan yapılmış başlık olarak tanımlamaktadır.

İskilipli Atıf Hoca’nın “Frenk Mukallitliği ve Şapka” adlı risâlesine yukarıda da temas edildiği üzere, Süleyman Nazif cevap vermekte ve şu hususları dile getirmektedir:

“Yeni intişâr eden bir risâleye göre, muharriri ders-i âmm efendi ile kendi kıyafetindeki hoca efendilerden başka, her mümin, hepimiz-hâşâ-sümme hâşâ-kâfirmişiz. Hey’et-i mecmûasının zihinlerde bırakmak istediği fikir ve kanaat şudur: “Biz dinimize kalbimizin tasdikıyla, lisanımızın ikrârı kadar, feslerimizin sarığı ve püskülü ile de merbutuz. El-iyazü billah...” Şapkayı diline ve kalemine dolayan muharrir niçin frengin gömleği ile boyunbağını hatıra getirmiyor? Hatta frengin bir kisvesini frenk gömleği şekline soktuktan sonra sırtımıza geçiriyoruz. Sarıklı birçok efendi, frenk gömleğini cübbesinin altında ve iman evi addettiği sinesinin üstünde pîpervâ taşıyor.

12. İskilipli Mehmet Atıf, Frenk Mukallitliği ve Şapka, s.22-26, 30-31.

13. “Frenk Mukallitliği ve Şapka” adlı kitabın sahibi İskilipli Atıf Hoca İnkılâbı ile ilgili gerici eylemlerden suçlu görülerek -İstiklâl Mahkemesi kararıyla- 4 Şubat 1926 tarihinde Ankara’da idam edilmiştir. (Prof.Dr. Utkan Kocatürk, Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi (1918-1938), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1983, s.450. Ayrıca bkz: Ergün Aybars, İstiklâl Mahkemeleri, C.II, İzmir, 1988, s.416).

“Zünnar ile salibi şapka ile bir tutmak kelimenin hem Arapça ma'nâsı, hem Türkçe mefhûmuyla haltetmektir. Şapkada alâmet-i küfr olacak bir şey yoktur. Bu risâlenin dar düşünceli muharriri ne hak ile beni ve benimle beraber, la-akall yirmi milyon Müslümanı küfr ile şâibedar göstermeğe çalışıyor.

“Muharrir risâle, şapkayı diyânet ve milliyet alâmeti addediyor. Yanlış. Avrupa'da milliyet ve diyânetleri muhtelif akvâm ve cemâatin serpuşu-1 müştereki şapkadır; ve Yahudilerin ki başka, Hıristiyanların ki başka değildir. Binaenaleyh her fes giyen Müslüman olmadığı gibi, her şapka giyen de -lehülhamd!.. kâfir değildir.

“Risâlenin muharriri, tertip ettiği kıyaslara takılarak ve âdeta sürüklenerek, nihayet şapka, zünnar ve salib gibi küfür alâmeti saydığı şeyleri, zinâ ve hırsızlıktan daha aşağı, daha hafif ve ma'zûr gösteriyor. Şapka küfür değil, mekrûh değil, fes gibi, tâc gibi, külâh gibi, bîgünah bir serpuştur. Malta mahbuslarının arasında bir kısmı vardı ki, namazlarını edâ eder ve o sıcak iklimde şehri ramazanın bir gününü nakz-ı sıyâm ile mahsun bırakmazlardı. Sokağa çıkmaya me'zûn oldukları zaman, bu vatanperverler, şapka giyorlardı. Fatih camii'nin ve bütün dünyanın ders-i âmmları emin olsunlar ki, Dürrizâde'nin sarığı şer'i şerifi İngilizlerin ayakları önüne hakir bir seccâde gibi yayarken, Malta'nın günde beşkere Allah'a ve yalnız Allah'a secde eden alınlar üstündeki şapkalı din ve vatan aşkıyla tutuşacak derecelere gelirdi.

“Şapka, fes, sarık: Efrâd-ı ümmeti böyle şeylerle Din-i İslâm'a rabtetmek o dine hakarettir. Ben dinime ne başımdaki eşyayı hasise ile merbutum, ne ayağımdaki şeylerle. Müslüman doğduğum gibi Müslüman öleceğim. Kendi ayağındaki frenk kundurasını mübâh ve müstehabb gören Hoca Efendi, başka bir kimsenin başındaki şapkaya ne hakla ve ne haddle küfr ve dinsizlik damgasını yapıyor?... Medresedeki çömezlik devrini itmâm etmeden Anadolu'da vaaz ve irşâda çıkan bir sarıklı “ruh-ı ecdâda mugayir kanunlara isyan etmeli” sözüyle iğrenç cehâletini kasaba kasaba, köy köy kusuyor. Bugünde bir ders-i âmm çıkmış, birçok Müslümanın tepeden turnağa kadar kâfir bulduklarına ilâmlar neşrediyor. artık yeter. Bu halk üç beş cahilden ibâret değildir. Din büyük, din mukaddestir. Biz onu başımızda, sırtımızda, ayağımızda değil, dimağımızda, kalbimizde, vicdan ve imânımızda taşımamızdır. Ümmet-i Muhammedi düşünen ve ümmetin hâlâsı için ömrünü son nefesine kadar i'tâbeden merhum Pierre Loti'nin masum şapkası, Bursa'yı çiğneyen Yunan ordusuna en şenî temelluklarda bulunmaktan ve Eskişehir'in sükût ettiği gün Kral Yorgi'yi tegrâfla tebrik etmeden hayâ etmeyen Bursa Müftisi ders-i âmm Ömer Fevzi Efendi'nin yeşil sarığından daha muhterem ve daha mübârektir.¹⁴”

14. Süleyman Nazif, İmâna Tasallut Şapka Meselesi, s.4-10.

Atıf Hoca, Süleyman Nazif'in "İmâna Tasallut" başlıklı makalesine cevap verirken; "makale ilim ve mantık dairesinde yazılmış bir tenkitnâme olsaydı, ilmî cevap verdikten başka samimi teşekkürâtımı arz ve takdim ederdim" dedikten sonra, "Süleyman Nazif'in, (bugünde bir ders-i âmm çıkmış birçok Müslümanın tepeden tırnağa kadar kâfir bulduklarına ilâmlar neşrediyor. Artık yeter. Bu halk üç beş cahil mutaassıbın keyfine kulluk edemez.) sözüyle iftirâ ettiğini, risâlesinde Müslüman olan hiç bir ferdin küfrüne dair bir ma'nânın bulunmadığını" yazmaktadır.

Atıf Hoca, makalesinin devamında hem Süleyman Nazif'e cevap vermekte hem de asıl konu ile ilgili görüşlerini açıklamaktadır:

"(Şapkada alâmet-i küfr olacak bir şey yoktur. Şapka küfr değil, haram değil, mekrûh değil, fes gibi, külâh gibi, tâc gibi bîgünah bir serpuştur. Pierre Loti'nin masum şapkası...) Bu sözleriyle şapka hakkındaki akide-i esâsiyesini izhâr etmiş, sarîh ve kat'î fetvasını vermiştir. Halbuki risâlede şapkaya dair mübâhisi fetevâ-ı Hindîye, Kadîhan, Muhiid-i Burhanî gibi ketb ü mu'tebere-i fikihiyeden ve ulûm-ı şer'ide ihtisâsları bulunan eimme-i din ve fukuhâ-i zevi'l ihtirâmın kitaplarından ahz ile tercüme ettim. Ruh-ı meseleye kendiliğinden bir şey ilâve etmedim. Ve edillesiyle beraber meseleyi kemâl-i vuzûhla beyân ettim. Fakat, bahs ilmî olduğu için hin-i mütâlaada biraz dikkat ister.

"İlm-i fıkihta erbâb-ı ihtisâstan bulunan ve sözleri her vechle şâyân-ı i'timâd olan zevât-ı kirâmın sözlerine mi ehl-i İslâmın i'timâd ve imân etmesi vâcib olur, yoksa kendisi i'tiraf ettiği vechle yirmiden kırkbeş yaşına kadar şekk vadisinde dolaşan ve izlâl vadisinde yaşayan, onbir senelik İslâmiyeti zamanında da zaruriyât-ı diniyeye saldırmaktan geri durmayan Süleyman Nazif Bey'in şapka hakkında vermiş olduğu hükümlere, fetvalara mı i'timâd etmeleri lâzım geleceğine dair verilecek hükmü yine efkâr-ı âmmeye havale ederim.

"Süleyman Nazif Bey böyle yarım ma'lûmâtla ahkâm-ı İslâmiyeye dair indî fetvalar vermeye kalkışacağına aradan hürmetle çıkıverse daha fazla hıdmet etmiş olur.¹⁵"

Süleyman Nazif, Atıf Hoca'nın bu makalesine cevap olmak üzere bir makale daha kaleme almış ve bu yazısında, kendisine "İmâna Tasallut" makalesini yazdıran risâlenin ve yazarının adını açıkladıktan sonra, şunları yazmıştır:

"Bu bahsin durup dururken ortaya atılmasında ne lüzum, ne münâsebet vardı? Frenk masasının başında, frenk sandalyesine oturup, frenk kalemiyle, Frenkistan'dan gelen, başları frenk markalı, içleri frenk

15. Süleyman Nazif, İmâna Tasallut Şapka Meselesi, s.11-18.

fligranlı kâğıda yazı yazmak; omuzdan ayağa kadar frenk libas ve çamaşırını giyinmek, çatalla bıçakla yemek, tramvaya, otobüse, vapura, şimendüfere binmek günah olmuyor, sevap oluyor da, başa Rumlardan yüz sene evvel almış olduğumuz fese bedel şapka geçirmek küfür addediliyor. İmâm Ahmet ve Ebû Davut değil, İmâm-ı Azam bunu iddiâ etse -ki etmemiştir- yine kabul etmem. Mütevâtiren sâbit olan Hadis-i celile-i Nebevîye'den mâ-adâ, kitaplara hadis nâmıyla geçen sözlerden bir çoğuna benim imânım yoktur. Ben Allah'a, Kur'an'a ve Kur'an'da mezkûr olan kitaplarla, Peygamberlere imân etmekle mükellefim. (İmâm Ahmet), (Ebû Davut) ve emsâli bizim gibi beşer ve yine bizim gibi hatâ etmeleri muhtemeldir.

“Ehl-i sünnet mezhebine mensup olduğu cihetle kelime-i şehâdeti söyleyen herhangi bir şahısa isnâd-ı küfr etmeye akidesinin müsâid bulunmadığını iddiâ eden bir adam, binlerce milyonlarca ümmeti, düşünmeksizin tekfir etmek cüretinde bulunuyor ve bulunmuş da haberi yok.

“Hakk-ı tahrîm, ne İskilipli Atif Efendi'nin, ne fukahânın, ne muhad-dis ve müfessirlerin, hattâ ne de Peygamberindir. Hakk-ı tahrîm Allah'ındır!.. Böyle iken ve Cenâb-ı Hakk zinâ ile hırsızlığı Kur'an-ı Kerimi'nde açıkça tahrîm etmişken, Atif Hoca'nın hakkında sarîh hiç bir yasak bulunmayan bir serpuştan, o iki büyük günahı daha hafif göstermesini açıklamaktan acizim. Atif Efendi'den değil, fukahâdan değil, Ebû Hanife'den böyle bir söz işitsem, v'Allah-ül-âzim derhal mezhebimi terkederim.¹⁶”

d) Mustafa Kemal Paşa'nın “Şapka” Nutku ve Sonrası:

Mustafa Kemal 24 Ağustos 1925 tarihinde Kastamonu halkının daveti üzerine “Kastamonu Gezisi” ne çıkmıştır. Gazi bu gezisi esnasında yaptığı çeşitli konuşmalarında; şimdiye kadar yapılan ve yapılacak olan inkılâpların hedefini, “Türkiye Cumhuriyeti halkını tamamı ile ve bütün şekilleriyle medenî bir toplum haline getirmektedir” diye açıklamıştır.

Kurtarıcımızın, Kastamonu'ya gelişlerinde ve karşılanması sırasında ilk defa panama şapka ile görünmesi, halkımızı başı açık selâmlaması üzerine, o sırada Kastamonu Valisi bulunan merhum Kıbrıslı Fatih Bey ile Kastamonu Milletvekili Ali Rıza ve Mehmet Beyler ve bir kısım aydın Kastamonulular alelacele terzilere beyaz renk kumaştan şapkaya benzeyen serpuşlar yaptırmışlar ve başlarına giymişlerdi. Gazi'nin Kastamonu İli içinde yaptığı gezilerinde bu serpuş, Vali Fatih Bey'in kâh başında kâh elinde görülürdü¹⁷.

16. Süleyman Nazif, İmana Tasallut Şapka Meselesi, s. 19-32.

17. Mustafa Selim İnce, Kastamonu ve İnebolu Gezileri, s.20.

Gazi, Kastamonu Belediyesi'nde, şehrin esnaflarını temsil eden bir grubu, daha serbest konuşabilmeleri için hep birlikte salona davet etmiştir. Bu sırada bir terziye elbiselerini göstererek:

– Bu elbiseler herhalde ucuzdur. Kumaşı da düz. Uluslararası kıyafet midir? Diye sorunca,

– Evet, uluslararası, diye cevap vermiş,

– O halde bu elbiseler hem ucuz ve hem de yerli malıdır. Aynı elbiseye kumaşından bir de serpuş yaparsınız, demiştir.

Başka bir esnafa da “fesini göster bakalım” dedi. Fesinin altından takke çıktı. İçinde takke, üzerine abani sarık, sonra fes “bunların hepsinin parası yabancıya gidiyor. Bunları söylemekten amacım şudur” dedikten sonra şöyle devam etti:

“Biz her bakımdan uygar insan olmalıyız. Çok acılar gördük. Bunun nedeni dünyanın durumunu anlamayıştığımızdır. Fikrimiz, düşüncemiz tepeden tırnağa kadar uygar olacaktır...”

Mustafa Kemal daha sonra, belediye binasından ayrılarak, vilâyete, hükümet dairesine, gitmiştir. Valinin odasında savcıyı ve yargıçları, memurları, lise müdür ve öğretmenlerini kabul ediyor; daire başkanlarından ilin durumu hakkında geniş bilgi alıyordu.

Memurlar başı açık olarak Gazi'nin yanına girmiş; başında sarığı olan Müftü Efendi de sarığını çıkarmış, başını açmıştı. Gazi Müftü'ye, kisvenin tarihçesini sordu. Müftü de, kisvenin İslâmiyet'te şeklini, çıkar ve gereksinmeye tabi olduğunu, cübbenin hangi tarihte kimler tarafından ne amaçla giydirildiğini açıkladı. Ateşe tapanlardan alınan inek, yeni sahibine sütünü sağdırmazsa o adamın ateşe tapan kılığına girebileceği hakkındaki hükmünü söyledi¹⁸.

25 Ağustos 1925 salı günü Kastamonu'dan İnebolu'ya geçen Gazi tarihi “Şapka Nutkunu” bu ilçede yapmıştır¹⁹. Mustafa Kemal bu nutkunda;

“Ey memleketini seven ve memleketi, milleti için hayatını fedâdan çekinmemiş bulunan kıymetli vatandaşlar! Hep beraber bütün cihâna sarih ifade edelim ki, bunca inkılâbâtın şuurlu kahramanı olan bu millet, medeniyet güneşinin bütün hararetini almıştır” dedikten sonra, konuşmasının devamında şunları söylemiştir:

18. İmece, Kastamonu ve İnebolu Gezileri, s.25-27.

19. “O gün İnebolu tarihi, heyecanlı ve mesut günlerinden birini yaşadı. Mustafa Kemal, şapka nutkunu İnebolu Türk Ocağı'nda 27 Ağustos 1925 günü söylemiştir.” (İmece, Kastamonu ve İnebolu Gezileri, s.56.)

“Efendiler, Türkiye Cumhuriyeti’ni te’sis eden Türk halkı medenîdir. Tarihte medenîdir, hakikatte medenîdir. Fakat medenîyim diyen Türkiye Cumhuriyeti halkı; fikriyle, zihniyetiyle medenî olduğunu isbât ve izhâr etmek mecburiyetindedir. Ve-l, hâsıl medenîyim diyen, Türkiye’nin, hakikaten medenî olan halkı başından aşağıya vaz’ı haricisiyle dahi medenî ve mütekâmil insanlar olduğunu fiilen göstermeye mecburdurlar. Bu son sözlerimi vâzih ifade etmeliyim ki, bütün memleket ve cihân ne demek istediğimi suhûletle anlasın. Bu izâhâtımı hey’et-i âlinize, hey’et-i umûmiyeye bir sualle tevcih etmek istiyorum, soruyorum:

“Bizim kıyafetimiz millî midir? (hayır sadâları).

“Bizim kıyafetimiz medenî ve beynelmilel midir? (hayır, hayır sadâları).

“Size iştirak ediyorum. Tabirimi ma’zûr görünüz. Altı kaval üstü şişhâne diye ifade olunabilecek bir kıyafet, ne millîdir ve ne de beynelmileldir. O halde kıyafetsiz bir millet olur mu arkadaşlar? Böyle tavsif olunmaya razı mısınız arkadaşlar? (hayır hayır kat’iyyen sesleri). Çok kıymetli bir cevheri çamurla sıvayarak enzâr-ı âleme göstermekte ma’nâ var mıdır? Ve bu çamurun içinde cevher gizlidir, fakat anlayamıyorsunuz demek musip midir? Cevheri gösterebilmek için çamuru atmak elzemdir; tabiidir... Arkadaşlar, Turan kıyafetini araştırıp ihyâ’ eylemeye mahall yoktur. Medenî ve beynelmilel kıyafet bizim için çok cevherli, milletimiz için lâyük bir kıyaftır. Onu iktisâ’ edeceğiz. Ayakta iskarpin veya fotin, bacakta pantolon, yelek, gömlek, kıravat, yakalık, caket ve bittab’ bunların mütemmimi olmak üzere başta siperi şemsi serpuş, bunu açık söylemek isterim. Bu serpuşun ismine şapka denir. Redingot gibi, bonjur, smokin gibi, işte şapkanız!

“Buna câiz değil, diyenler vardır. Onlara diyeyim ki, çok gafilsiniz ve çok câhilsiniz ve onlara sormak isterim:

“Yunan serpuşu olan fesi giymek câiz olur da şapkayı giymek neden olmaz ve yine onlara, bütün millete hatırlatmak isterim ki, Bizans papazlarının ve Yahudi hahamlarının kisve-i mahsûsası olan cübbeyi ne vakit, ne için ve nasıl giydiler?²⁰”

Gazi Mustafa Kemal Paşa, 30 Ağustos 1925’de Kastamonu Halk Fırkası binasında da bir nutuk söylemiş ve çeşitli konulara değindikten sonra kıyafet meselesine geçerek demiştir ki:

“İnebolu’da ve diğer bazı yerlerde söyledim. Bugünün meselesi gibi mütâlâa edileceğinden burada da bahsetmek isterim. Her milletin olduğu

20. Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri (1918-1937), C.II, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları: 1, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1989, s.220-221; İncece, Kastamonu ve İnebolu Gezileri, s.62-64.

gibi bizim de millî bir kıyafetimiz varmış, fakat gayri kabil-i inkârdır ki taşıdığımız kıyafet o değildir. Hatta millî kıyafetimizin ne olduğunu bilenler içimizde azdır bile. Meselâ karşımda kalabalığın içinde bir zât görüyorum (eliyle işaret ederek). Başında fes, fesin üstünde bir yeşil sarık, sırtında bir mintan, onun üstünde benim sırtımdaki gibi bir caket, daha alt tarafını göremiyorum. Şimdi bu kıyafet nedir? Medenî bir insan bu alelâcaib kıyafete girip dünyayı kendine güldürür mü? (Evet, güldürür sadâları).”

Gazi kıyafet hakkında geniş izâhât ve malûmat vererek sözü şu neticeye getirdi:

“Devlet memurları bütün milletin kıyafetlerini tashih edecektir. Fen, sıhhat nokta-ı nazarından amelî olmak itibâriyle, her nokta-ı nazardan tecrübe edilmiş medenî kıyafet iktisâ’ edecektir. Bunda tereddüde mahall yoktur.²¹”

Mustafa Kemal Paşa’nın Kastamonu Gezisi ve çeşitli yerlerde yaptığı konuşmaları gazetelere de yansımıştır. Nitekim, Cumhuriyet Gazetesi Kastamonu gezisinin amacına ulaştığını yazarken, sütunları arasında aşağıdaki satırlara yer vermektedir:

“Büyük Gazi’nin Kastamonu’dan yükselen sesi Türk ilinin her tarafında asırlardan beri tesbit edilemeyen kıyafetimizi iki ay zarfında tamamen değiştirmiş bulunuyor.

“Kastamonu’da kimbilir ne zamandan kalma ma’nâsız bir görenek te’siri, fesin üzerine sarık sarmak âdet olmuştu. Bundan halk bilhassa köylü cidden matazarrır oluyordu. Meselâ alelâde bir fes yüzelli kuruş alınıyor, köylü için ona muhakkak elli kuruşluk bir de yazma sarmak mecburi idi. Halbuki köylülerimiz şapkalarını elli ile yüz kuruş arasında tedarik edebiliyorlar... Ne kadar mesuduz ki, vatani büyük bir bâdireden, Türklüğü büyük ve muhakkak bir felâketten askerî ve siyasi dehâsı ile kurtaran Gazi bir işareti ile bizi medenî insan şekline soktu. Biz zaten medenî idik. Fakat medenî kıyafeti daha evvel kabul edenler bizi acâib kıyafetimizle medeniyetten, medenî insanlıktan, uzakta görüyorlardı.

“Şimdi baştan nihayete, tepeden tırnağa kadar medeniyiz. Hükümetimiz en asrî bir şekl-i idâre, kıyafetimiz medenî ve asrî bir kıyafet... Kastamonu halkı Gazi’nin medenî kıyafet hakkındaki işeretini çok memnuniyetle karşılamış ve 29 Teşrinievvel (29 Ekim bayramından itibâren

21. Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, C.II, s.226. Ayrıca bkz: İmece, Kastamonu ve İnebolu Gezileri, s.84.

Kastamonu'da tek fesli kalmamış, bütün halk bilâ-istisnâ şapka giymiştir.²²

Mustafa Kemal Paşa, Kastamonu seyahatinden Ankara'ya şapkali döndü. Şehir yakınlarında kendisini karşılamaya gidenlerden Yunus Nadi'nin şarkasını beğenerek kendisinin ki ile değiştirdi. İlk havadisi duyar duymaz başına şapka giyerek İstiklâl Mahkemesine geldiği için "Vakit" muhabirini huzurundan kovarı ve hapsetmeye kalkışan rahmetli Afyon Milletvekili Ali Bey de, şarkası ile karşılayıcılar arasında idi.

Bir hayli sonra, meselâ İzmir gibi aydın çevreler varken, ilk şapkayı niçin Kastamonu taassubu içinde giydiğini Mustafa Kemal'den sormuştum. Şu cevabı verdi:

– İzmir tarafı halkı beni birçok defa gördü. Eğer orada şapka giysem, bana değil, şapkama bakarlardı. Beni ilk defa görenler ise şapkamla olduğum gibi kabul ettiler²³.

Mahmut Esat (Bozkurt)'ta "Atatürk İhtilâli" adlı kitabında; "Şapka, medenî kanun v.s. bunlar ilân edilen yeni Türk rejiminin gereklileridir. Şapka giymek ne demek? Bütün ilerlemelerin başında bu mu gelir? Evet ve bunda hiç şüphe edilmemelidir. Gerçi fes giymek bir mesele değildir. Fakat mesele fese bir kutsallık veren onu çıkarıp atmayı, mukaddesâta hakaret sayan zihniyettir. Şapka giymek, işte böyle sakat bir zihniyeti yerlere, çamurlara çalmak için gerekliydi ve gereklidir. Şapka giymekle, ilerlemelere mâni' olan bu kara engel söküldü, yıkıldı, yerin dibine geçirildi. Büyük yürüyüş yolları açıldı" diyerek, düşüncelerini belirttiikten sonra, bir de hatırasını nakletmektedir:

"Atatürk bir gün, lütfen, bu husustaki fikrimi sormuştlardı. O sırada Musul işi, aleyhimize sonuçlandığı için, rahmetli hayli sıkıntılı idi.

"Şu cevabı vermek cesaretinde bulundum: Şapka giymek, bu millet hesabına bir Musul fethinden üstündür! Atatürk hafifçe gülümsedi ve başını bir kaç defa eğerek beni taltif etti.²⁴"

"Türkiye'de Demokrasi İnkılâbı" adlı kitabın yazarı Mehmet Safvet; "Türk Cumhuriyeti ile gelen diğer bir inkılâpta içtimâî inkılâptır. Bu inkılâpla âile hukuk ve teşkilatımızı, bilumûm vatandaşlar arasındaki münâsebet-i içtimâîyeyi eski köhne sahalardan kurtararak yepyeni ve akli sahalara sokmuş oluyoruz. Bu miyanda serpuşlarımızı da değiştirip beynelmîel bir serpuş kabul ettiğimiz kıyafetimizde şâyân-ı takdir bir Avrupalılık hatvesidir.²⁵" derken, Celal Nuri (İleri) de "Türk İnkılâbı" adlı eserinde şunları yazmaktadır:

22. Cumhuriyet, 21 Teşrinisani 1341 (21 Kasım 1925), No: 552.

23. Falih Rıfki Atay Çankaya, Kral Matbaası, İstanbul, 1984, s.434.

24. Mahmut Esat Bozkurt, Atatürk İhtilâli, s.154-155.

25. Mehmet Safvet, Türkiye'de Demokrasi İnkılâbı, Kütüphâne-i Sûdi İstanbul, 1928, s.44-45.

“Alâfranga kıyafetin kabulü efrâdımızı hayliden hayliye intizâma sevketti. Baş açık olmadan evvel hiç bir kimse saçına itibâr etmezdi. Şapkanın kabulünden sonra ise, vaktiyle tarağın ismini bilmeyen yobazlar tuvalete râğbet etmişlerdir.²⁶”

Yurt dışındaki Halide Edip (Adıvar) Hanım da, “Şapka Kanunu”nun bu dönemde girişilen devrimlerin ilki ve en gözalıcısı olmakla birlikte, aynı zamanda en beyhude ve sathîsi olduğunu söylemektedir. Ona göre, “devrimler arasında en ciddi muhlefeti yaratan” bu yasaya sokaktaki adamın karşıtlığı, yasayı yapanlardan gerçekte daha çok Batılıydı²⁷.

e) Nurettin Paşa'nın İtirazı, Bazı Hadiseler ve Şapka Kanununun Kabulü:

“Şapka İktisâsı” hakkındaki kanun teklifi 16 Ekim de Konya Mebusu Refik Bey ve arkadaşlarınınca Meclis Başkanlığı'na verildi²⁸. Teklif ilgili komisyonlardan geçtikten sonra, Genel Kurul'a geldi ve Refik Bey'in teklifi, 25 Ekim de görüşülmeye başlandı²⁹.

Umûmî serpuşun şapka olmasında ve bu kanunun müttefiken kabul edilmesinde Meclis birlik yapmış iken müstakil Bursa Mebusu Nurettin Paşa bu kanunun aleyhinde uzun bir takrir vererek³⁰, gerek bu kanunun ve gerekse hükümetin karamânesinin Teşkilât-ı Esâsiye Kanunu'na muhalif olduğunu iddiâyâ kalkışmış ise de, bu iddiâsı Meclis tarafından şiddetle karşılanılmış; şahsi sözlerin ve tecâvüzlerin teâtisine sebep olmuştu. Paşa itirazının esas mesele hakkında olmadığını söylemiş, kanunun Teşkilât-ı esâsiye Kanunu'nun bir çok maddesine muhalif olduğunu iddiâ etmiş ve Meclis'deki hukukşinâsları bu babda söz söylemeye davet etmişti. Ondan sonra bir daha kürsüye çıkmamıştı.

Başta Adliye Vekili Mahmut Esat Bey olmak üzere bazı hukukşinâs mebuslarda Paşa'nın teklifini esasından cerh ve reddetmişlerdi³¹.

Nurettin Paşa'nın bu teklifi sert cevaplara yol açtı. İlk söz alan Konya Mebusu Refik Bey, milletin kabul ettiği, bütün medenî milletlerin

26. Celal Nuri (İleri), Türk İnkılâbı, Ahmet Kâmil Matbaası, İstanbul, 1926, s.151-152.

27. Mete Tuncay, Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931), Yurt Yayınları:1, Ankara, 1981, s.151.

28. “Şapka İktisâsı hakkında Konya Mebusu Refik Bey ve Rüfekasının 2/479 numaralı teklif-i kanunisi. Adliye ve Dahiliye mazbataları için bkz: Yalçın-Gönülal, Atatürk İnkılâbı, s.99-101 ve TBMM. Zabıt Ceridesi, 25 Kasım 1341(1925), c.XIX, Devre: II, TBMM. Matbaası, Ankara, 1960, s.247-248.”

29. Aybars, İstiklâl Mahkemeleri, C.II, s.399.

30. Bursa Mebusu Nurettin Paşa'nın takriri hakkında bkz: Yalçın-Gönülal, Atatürk İnkılâbı, s.102-105 ve Z.C. II/XIX, 25 Kasım 1341(1925), s.249-250.

31. Cebesoy, Siyasi Hatıralar, C.II, s.177-178.

giydiği şapkaya karşı çıkmanın Nurettin Paşa'nın seçim bölgesi olan Bursa halkının eğilimini yansıtamayacağını, Meclis'den çıkan kanunların milletin varlığını korumak esasına dayandığını; daha sonra söz alan Adalet Bakanı Mahmut Esat Bey, kanunun Anayasa'ya aykırı olmadığını, Japonya'da mebusların kendi meclislerinde silindir şapka giymek zorunda olduğunu belirttiler. Ağaoğlu Ahmet Bey, "şapka meselesinin Anayasa ile ilgili olduğunu iştirken utandım. Şapkamın, gömleğin, redingtonun, mendilin Anayasa ile ne ilgisi vardır? Bu ne anlayıştır?... Anayasa bir milletin hayatının esas çizgilerini tertipler ve düzenler, yaşayışın ilkelerini düzene koyar ve dayandığı temelleri tertipler ve düzenler." dedikten sonra, bunları Anayasa ile ilgili sanmanın Anayasa'yı anlamamak olduğunu ileri sürdü. Rasih Bey, Peygamberin bile Şam'daki Roma Valisi tarafından kendisine hediye edilen ceketi giydiğini hatırlatarak, "şapka giymekle insan Hıristiyan olmaz. Yahudiler şapka giymişlerdir diye, Hıristiyan mı olmuşlardır? Hisdistan Mecusileri sarık sarıyorlar diye Müslüman mı olmuşlardır?" diyerek kıyafetin dinle ilgisi olmadığını ileri sürdü. Daha sonra Şükrü Kaya, Ragıp ve Necati ve Hakkı Tarık Beyler söz alarak Nurettin Paşa'yı eleştirdiler³².

Şapka giyme kanununun kabul edilmesinden bir hafta sonra, Meclis'deki görüşmelerde şapkaya muhalefetinden dolayı ağır sözlerle eleştirilen Nurettin Paşa'ya karşı, basında da saldırılar başlamıştır:

"Millet Meclisi'nde İrtica Paşası'nın İşi Ne? Şapkayı değil fesi, tecceddüdü değil taassubu, inkılâbı değil irticâyı müdâfaa eden Nurettin Paşa'nın Türk İnkılâp Meclisi'nde yeri yoktur."³³

Mustafa Kemal Nutuk'da Nurettin Paşa'dan ve faaliyetlerinden uzun uzadıya bahsetmektedir³⁴. Ayrıca onun şapka kanununa itiraz edip, karşı çıkmasına da büyük tepki göstermiştir³⁵.

32. Aybars, İstiklâl Mahkemeleri, C.II, s.400. "Nurettin Paşa'nın bu teklifine verilen sert cevaplar için bkz: Z.C. II/XIX, 25 Kasım 1341(1925), s.250-262."

33. Cumhuriyet, 2 Kânunievvel 1341(2 Aralık 1925), No.563.

34. Kemal Atatürk, Nutuk, C.II (1920-1927), Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1972, s.729-749.

35. Mustafa Kemal Nutuk'da; "Efendiler, milletimizin başında, cehil, gaflet ve taassubun ve terakki ve temeddün düşmanlığının alâmet-i fârikası gibi telâkki olunan fesi atarak onun yerine bütün medenî âlemce serpuş olarak kullanılan şapkayı giymek ve bu suretle, Türk milletinin, medenî hayat-ı içtimâiyeden, zihniyet itibâriyle de hiçbir farkı olmadığını göstermek bir lâzime idi. Bunu Takrir-i Sükûn Kanunu câri olduğu zamanda yaptık. Bu kanun câri olmasaydı, yine yapacaktık. Fakat, bunda, kanunun meriyeti de, sühûlet-bahş oldu denirse, bu, çok doğrudur. Filhakika, Takrir-i Sükûn Kanunu'nun meriyeti, bazı mürtecilerin, milleti vâsi miyâsta tesmin etmesine meydan bırakmamıştır. Gerçi, bir Bursa Mebusu, bütün hayat-ı teşriiysinde, hiçbir vakit kürsüye çıkmamış ve hiçbir vakit Meclis'de, millet ve cumhuriyet menfaatlerini müdâfaa için, bir tek kelime dahi telaffuz etmemiş olan Bursa Mebusu, Nurettin Paşa, yalnız şapka iksâsı aleyhinde, uzun bir takrir vermiş ve bunu müdâfaa için kürsüye çıkmıştır. Şapka iktisâsının 'hukuk-ı esâsiye ve hâkimiyet-i milliye ve masûniyet-i şahsiye hilâfında muâmele' olduğunu iddia

Şapkanın üstüne, bir de tarikatların yasaklanması ve tekkelerin kapatılması eklenince, ülkenin birçok yerinde, bunları "dinin elden gitmesi" diye gören tepkiler yükselmiş, Erzurum'da, Maraş'da, Rize'de, Sivas'da, Kayseri'de, Malatya'da şapka aleyhinde bir takım olaylar meydana gelmiştir³⁶.

Şapka iktisâsı hakkındaki kanunun TBMM'den çıktığı gün, "Erzurum'da bazı mutaassıpların mürteciyâne bir nümâyîş teşebbüsü"nde buldukları, ertesi sabahki gazetelere manşet olmuştur³⁷. "Kara kuvvetin uyumadığını gösteren bu hareket derhal bastırılmış ve mütecâsirler yakalanmıştır. Erzurum'da dünden itibâren bir ay müddetle idâre-i örfiye ilân edilmiştir."³⁸

Şapka inkılâbına karşı ortaya çıkan bu gibi aleyhte nümâyîşler bazı inkılâp düşmanı kişilerin saf-dil Anadolu halkını aldatmasıyla meydana gelmiştir. Nitekim, Erzurum'da sıkıyönetim ilân edilmesi hakkındaki Bakanlar Kurulu kararının TBMM'nce onaylanması görüşülürken, Erzurum Mebusu Rüştü Paşa'nın "eğer münâsip ise bu hususta izâhat verilsin" isteği üzerine, Başvekil İsmet Paşa kürsüye gelerek: "Erzurum'da bir kısım halk çarşuyu kısmen kapatmaya çalışarak, valinin ikâmetgahı önüne gelirler. 'Biz gâvur memur istemeyiz' diye bağırırlar. Nümâyîş yaparlar. Zâbıtâ müdâhale eder. Zâbıtânın ihtârâtına bidâyette itaât etmezler. Bunun üzerine hükümet kuvvetiyle mütecâsirleri dağıtır. Akşama kadar 27 kişi tevkif olunmuştur. Halk umûmiyetle hadiseyi nefretle telâkki etmiştir. Anlaşıldığına göre nümâyîşi geçmiş senelerde casuslukla şöhet kazanmış birtakım adamlar yapmışlardır. Bunların içlerinde birtakım şeyhler vardır. Bunlar afv-ı umûmîden istifâde ederek çıkmışlar, şimdi serbest gezerken yeniden faaliyete geçip tertibât almışlardır. Bunların hepsi tevkif olunmuştur. Erzurum Vilâyeti'nin idâre-i örfiye ilân edilmiş bazı yerleri vardır. Sür'atle ta'kibât yaparak birkaç kişiden ibâret olan mürteb ve müfsidleri meydana çıkarmak, serî icrâat göstermek lâzımdır" demiştir.

İsmet Paşa'nın bu izâhatı üzerine Erzurum'da idâre-i örfiye hakkındaki tezkere kabul edilmiştir³⁹.

etmiş ve bunun halka 'adem-i tatbikinin te'mîn ve te'yîd' olunmasına çalışmıştır. Fakat Nurettin Paşa'nın, Millet Kürsüsü'nden galeyana getirmeye muvaffak olduğu taassup ve irticâ hisleri, nihayet bir kaç yerde, yalnız bir kaç mürtecinin, İstiklâl Mahkemeleri'nde, hesap vermeleriyle söndü" derken, bu büyük tepkisini dile getirmektedir. (Nutuk, C.II, s.895-896)

36. Şapka kanununun kabulü üzerine meydana gelen hadiseler hakkında geniş bilgi için bkz: Aybars, İstiklâl Mahkemeleri, C.II, s.406-418; Tunçay, Tek Parti Yönetimi, s.152-159.

37. Erzurum hadisesi hakkında bkz: Cumhuriyet, 26 Teşrinisani 1341(26 Kasım 1925), No.557; Mahmut Goloğlu, Devrimler ve Tepkileri (1924-1930), Başnur Matbaası, Ankara, 1972, s.156-157.

38. Cumhuriyet, 26 Teşrinisani 1341(26 Kasım 1925), No.557.

39. Cumhuriyet, 26 Teşrinisani 1341(26 Kasım 1925), No.557; Goloğlu, Devrimler ve Tepkileri, s.156.

Olayın üçüncü günü, Erzurum Divan-ı Harb-i Örfisi'nin "ilk hükmünü verdiğini" gazetelerden okuyoruz. 114 mevkuftan 3 kişi idama, iki kişi onar seneye mahkûm edilmiştir⁴⁰. Aynı günün gazetelerinde yeni bir olay daha haber verilmektedir. Maraş'da da bir irticâ hadisesi olmuş ve hükümet önüne gelen halk "şapka istemeyiz" diye bağırmişlardır. Bu hadiseler üzerine "Seyyar" Ankara İstiklâl Mahkemesi, süratle hareket etmiş ve olayların çıkmasına sebebiyet verenleri sindirmeye çalışmıştır⁴¹.

Erzurum'da cereyan eden olayın elebaşları Gâvur İmam adında bir hoca ile Hoca Osman adında biri idi. Ve öteki illerde de böyle sınırlı, küçük, tek tük olaylar cereyan etmişti. Hepsinde propoganda; hükümetin dinsizliğe gittiği, kadınların namuslarının zedelendiği şeklinde idi. 14 Kasım'da Sivas'da duvarlara, içinde hükümete hakaret sözleri bulunan bir beyannâme yapıştırılmıştı. Hazırlayanlar, yapıştıranlar ve düşünce birliği yapmış olanlardan 32 kişi mahkûm olmuş, iki kişi sürülmüştü. 2 Kasım'da Kayseri'de; Mekkeli ve Şeyh Sait gibi Nakşibendi olduğunu söyleyerek kışkırtıcılıkta bulunmak isteyen Ahmet Hamdi adında biri, herhangi önemli bir olay çıkmadan yakalanıp mahkemeye verilmişti. 25 Kasım'da Rize'de bir iki hocanın elebaşlığı ile, hükümetin dinsizliğe gitmesini önleme diye bir hareket yapılmak istendiyse de olay derhal bastırıldı, Rize'ye giden İstiklâl Mahkemesi olaya el koydu. 26 Kasım'da Maraş'da; İbrahim Hoca adında biri, camide başına topladığı bazı kimselerle hükümet aleyhinde gösterilerde bulunmak istedi, fakat hepsi yakalandı ve Ankara'daki İstiklâl Mahkemesi'ne gönderildi. 4 Aralık'da Giresun'da; Muharrem adında bir hocanın elebaşlığı ile de ötekilere benzer bir hareket yapılmak istenecek ve fakat hemen bastırılarak kovuşturmaya girişilecektir⁴².

Fakat bunlar; toplumca benimsenmiş, desteklenmiş, hoşgörülmiş olaylar değildi. Nitekim; Erzurum'daki elebaşı Hacı Osman'ın, Kayseri'deki Ahmet Hamdi'nin, Giresun'daki Şeyh Muharrem'in buralara yeni gelmiş kimseler olduklarını anlaşılmış olması da bu gerçeği açıkça ve kesinlikle pekiştiriyordu. Halk, bu tür gerici olayları nefretle karşılıyor ve bu duygularını Ankara'ya gönderdiği telgraflarda açıkça belirtiyordu. Meselâ; Erzurum Belediye Başkanı Nafiz, Müftü Sadık, Halk Partisi Başkanı Ahmet Rıza ve diğer bazı şehir ileri gelenlerinin ortaklaşa imzaladıkları telgrafda şöyle deniliyordu: "Vücutları memleket için şim olan mahdud bazı rüzalâ tarafından bugün alessabah müessif hâdise zuhur etmiş ise de hükümetimizin tedbir-i sâibesi sayesinde lehülhamd çıktığı anda ve yerde batmıştır.

"Vatanın bir uzvu hayat bahşası olup, hükümetimizin mukarrerâtını hürmetle telâkki eden; isyana, fitneye, irticâyâ karşı nasıl bir nazarı nefre-

40. Cumhuriyet, 29 Teşrinisani 1341(29 Kasım 1925), No.560.

41. Tunçay, Tek Parti Yönetimi, s. 152.

42. Z.C: II/20, 12 Aralık 1341 (1925), s.109-110; Goloğlu, Devrimler ve Tepkileri, s.156-157.

ti olduğu ve imhasını nasıl âcîl bir vecibe bildiğini hâdise-i ahiredeki canına minnet bildiği hizmeti ile isbât eylemiş olan Erzurum'un pak ve nezih halkı bu hâdise-i elem ve iftiradan dolayı teessürlerini arz ve müsebbiblerine lânet eder ve bugün memletimiz nâmına sürülmesi muhtemel lekenin müsebbiblerinin pek ağır bir surette ve esas mürettip ve müşevviklerinin sehpayı adalette çırpınmaları suretiyle silinmesi Erzurumluların en samimi nuhbe-i âmâli olduğunu arz eyleyiz.⁴³

Mustafa Kemal Paşa'nın da her zaman belirttiği ve dirençle anlatmaya çalıştığı gibi; halk hiç bir zaman devrimlere karşı olmadığı ve devrimleri, karşı olanları tutmadığı içindir ki; bu tür olaylar genişlemeden, hızla bastırılıp yok edildi ve bir ay gibi kısa bir süre sonunda Erzurum'daki sıkıyönetim kaldırıldı⁴⁴.

Burada şu noktayı da belirtmek yerinde olur ki; bu olaylar da mahkûm olanlar, şapka giymedikleri için cezalandırılmamışlardır. Bunlar, şapka giyilmesini protesto ettikleri, buna engel olmak istedikleri ve bu nedenle başkaldırdıkları, ayaklanma teşebbüsünde buldukları için cezalandırılmışlardır⁴⁵.

Ağustos 1925 sonunda Mustafa Kemal, Kastamonu'da; "yaptığımız ve daha da yapacağımız devrimlerin hedefi, Türkiye Cumhuriyeti halkını tamamı ile modern ve tam anlamı ve bütün şekilleriyle medenî bir toplum haline getirmektir" diye açıklamıştı. "Medenî dünyanın milletlerarası kılığı" nı ve özellikle şapkayı bunlar arasında sayıyordu. Bakanlar Kurulu'nun 2 Eylül 1925 tarihli bir kararname, ordu ve donanma mensupları ile ulemânın ve hâkimlerin dışındaki -Bunlar için özel nizâmlar konulacaktı- bütün memurlar için "medenî dünyada" genel olarak kullanılan kılığı: elbise ve şapkayı, zorunlu kılıyordu. Halk buna uymak ya da uymamakta serbestti. Aynı günlerde çıkan ikinci bir kararname din adamları için beyaz sarık ve siyah latayı kabul ediyordu; ordudaki imamların sarık ve cübbelerinin rengi askerliğin gereklerine uyacaktı. Din adamlarına, görevleri dışında sivil elbise giymek müsaadesi veriliyordu. Din adamı olmayanların dini kılıkta gezmeleri yasak edilmişti. Bunun aksine davranışlar bir yıla kadar hapisle cezalandırılacaktı. Önce halkı, bu yolda memurlara uymaya teşvikle yetinilirken, 25 Kasım 1925 tarihli kanunla

43. Z.C: II/19, 25 Kasım 1341(1925), s.219-220; Goloğlu, Devrimler ve Tepkileri, s.157.

44. Z.C: II/20, 24 Aralık 1341(1925), s.252; Goloğlu, Devrimler ve Tepkileri, s. 157-158. Erzurum ve civarında uygulanmakta olan sıkıyönetimin son bulduğu hakkında Başbakanlık tarafından Büyük Millet Meclisi Başkanlığı'na verilen tezkere şöyle idi:

"Büyük Millet Meclisi Riyâseti'ne
Yirmidört Teşrinisanide bir ay müddetle Erzurum ve civarında ilân olunan idâre-i örfiyenin hitâm bulmuş olduğunu beyân-ı malûmat arz ederim efendim." (Z.C: II/20, 24 Aralık 1341(1925), s.252).

45. Goloğlu, Devrimler ve Tepkileri, s.158.

bu zorunluluk şeklini aldı: “Türk milletinin umûmî serpuşu şapkadır ve hükümet buna karşı olan geleneğin devamını meneder.” Bundan sonra fes giyenler, eğer halkı isyana teşvik ya da devlet kuvvetlerine karşı direnmekle suçlanmazlarsa, “kanun ve nizâmlara göre, yetkili makamlar tarafından verilmiş emre itaatsizlik suçundan”, bir aya kadar hapisle cezalandırılıyordu⁴⁶.

Böylece fese bir kutsallık veren, onu çıkarıp atmayı, mukaddesâta hakaret sayan sakat bir zihniyet bertaraf edilerek, 25 Kasım 1925 tarihli kanunla milletlerarası kılık kıyafet kabul edilmiş oluyordu.

---

46. Gotthard Jaeschke, Yeni Türkiye’de İslâmlık, Bilgi Basımevi, Ankara, 1972, s.28-29.